

Сергій ЗУБЧЕНКО,
кандидат політичних наук,
заступник завідувача відділу гуманітарної політики
Національного інституту стратегічних досліджень,
ветеран російсько-української війни

ДЕГРАДАЦІЯ СТРАТЕГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ЗАГРОЗА ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ: ВІД УЯВНИХ ДИЛЕМ ДО РЕАЛЬНИХ ВОЄННИХ ПРОТИСТОЯНЬ

Анотація. У статті висвітлено та проаналізовано деякі актуальні питання міжнародно-безпекового порядку денного, пов'язані з російською агресією проти України та реалізацією РФ цілеспрямованих дестабілізаційних заходів гібридної війни на території інших держав. Артикульовано фундаментальні наслідки анексії Росією Криму та вторгнення російських військ на Донбас для міжнародних відносин. Обґрунтовано необхідність оперативної, консолідованої та всеохопної міжнародної відповіді на протиправні дії РФ та її проксі-суб'єктів, які є прямою та явною загрозою міжнародному миру та безпеці.

Ключові слова: російська воєнна агресія проти України, міжнародне право, дипломатія, міжнародна безпека, зовнішня політика, стратегічна культура, національна безпека, геополітика, гібридна війна.

Масштаб і динаміка сучасних глобальних процесів ставить перед державами категоричну вимогу щодо компетентності національних еліт у розумінні сутності цих процесів, специфіки їхніх чинників, а також володінні всім спектром інструментів управління ними. Ідеться про стратегічну культуру як особливе мистецтво фундаментального аналізу навколишнього світу, неупередженого оцінювання дійсності та реалістичного прогнозу майбутнього. Причому зростання взаємопов'язаності цих процесів переводить це питання з категорії теоретичних або виключно національного порядку денного до категорії практичних проблем міжнародних відносин. І це зовсім не є якоюсь авторською поетичною гіперболою.

Красномовною ілюстрацією зазначеного вище факту є події останніх п'яти років, а саме – російсько-українська війна, що триває з 2014 року, яку РФ розпочала незаконною анексією українського Криму та продовжила бойовими діями на Сході України. Адже саме ці події, як слушно наголошують експерти, стали «точкою відліку для формування нового гібридного світоустрою», «спусковим гачком для початку нової світової гібридної війни» [1, с. 7]. Якщо у 2014–2015 роках дехто (навіть із вельми поважних західних фахівців) міг цього не усвідомлювати, будучи введеним в оману безпрецедентною за своїм масштабом і рівнем цинізму російською дезінформаційною кампанією¹, маніпулятивною діяльністю російських агентів впливу та різноманітних проксі-сил РФ, то нині, 2019 року, ситуація вже є більш ніж очевидною для кожного, хто має бодай децицію критичного мислення.

Менше з тим, у політичному істеблішменті та експертному середовищі окремих країн досі залишаються люди, які уникають реалістичного оцінювання подій в Україні чи навіть прямо обстоюють їхнє вкрай тенденційне російське бачення. Але проблема полягає зовсім не в цьому – зрештою, частина з них робить це (як вони вважають) із міркувань власних національних інтересів, будучи пов'язаними з РФ певними зобов'язаннями або намагаючись домогтися її прихильності. Проблема в тому, що дехто з них цілком щиро не розуміє *фундаментальних наслідків воєнної агресії РФ проти України для міжнародних відносин*. А вони – досить лиховісні.

Ще раз: немає нічого екстраординарного в тому, що хтось може неправильно оцінювати внутрішньоукраїнський порядок денний напередодні російсько-української війни чи мати необ'єктивну думку щодо нинішньої ситуації в Україні – у такому випадку від цього оцінювання можна абстрагуватися. Вражає інше: як національні еліти та експерти деяких країн уприпул не помічають виражених загроз для глобального миру та міжнародної безпеки (а так само – їхньої власної національної безпеки), які актуалізувалися внаслідок здійснення РФ політики агресивного неоімперіалізму щодо України. І саме ця стратегічна короткозорість, неспроможність адекватно осмислити наслідки безвідповідальних дій вищого військово-політичного керівництва РФ та свого потурання ним є величезною проблемою. А надто в контексті більш ніж сумних результатів спроб «замирення агресора» та гіпертрофованого зовнішньополітичного прагматизму для Європи в минулому.

¹ За інформацією Оперативної робочої групи зі стратегічних комунікацій Європейської служби зовнішньополітичної діяльності, починаючи з 2015 р. в одному лише ЄС зафіксовано понад 5100 випадків розповсюдження РФ дезінформації, з яких більш ніж 2200 стосувалися України (станом на 25 березня 2019 р.). Див.: EUvsDisinfo [Електронний ресурс] / EUvsDisinfo. – Режим доступу: <https://euvsdisinfo.eu/>

Російська агресія проти України в контексті національної, загальноєвропейської та глобальної безпеки. Можна як завгодно ставитися до України, Революції гідності та сторін протистояння в російсько-українській війні, але не можна ігнорувати очевидного юридичного факту: 18 березня 2014 року сталася колосальна поразка міжнародного права, оскільки цього дня було формалізовано (на рівні конституційного законодавства країни-агресора) протиправне збройне відторгнення в суверенній європейській державі (між іншим, однієї із засновниць ООН) частини її території. І якщо хтось вважає, нібито ця подія в жодному разі не стосується національної безпеки його країни (хоч би в якій частині світу вона перебувала), він припускається величезної помилки.

Здавалося б, якщо відкинути емоції, що такого особливого відбулося? На перший погляд, «немає нічого нового під сонцем» – схожі випадки, мусимо це визнати, уже траплялися у світовій історії. Проте цей випадок є безпрецедентним у багатьох аспектах. Адже ще ніколи жертвою агресії не ставала держава, яка добровільно відмовилася від свого ядерного арсеналу під міжнародні гарантії безпеки. Причому агресором стала одна з країн-гарантів, яка перед тим на найвищому рівні брала на себе зобов'язання «поважати незалежність, суверенітет і наявні кордони України» й «ніколи не використовувати жодну зброю проти України». Але й це ще не все: заходи міжнародного впливу, вжиті як іншими «гарантами», так і провідними міжнародними організаціями у відповідь на протиправні дії агресора, виявилися такими непереконливими, що агресія продовжилася вже на іншій частині території України. І вона триває досі. Станом на початок 2019 року жертвами російської агресії стали понад 13 000 вбитих, більш ніж 30 000 поранених та понад 1 500 000 внутрішньо переміщених осіб [2]. Якби хтось хотів продемонструвати хиткість усіх цих «міжнародних гарантій» і умовність «стратегічних партнерств», надавши додаткові аргументи лобістам мілітаризації та володіння зброєю масового знищення, він заледве міг зробити це ефективніше.

Саме тому російська окупація й анексія українського Криму, російсько-українська війна не є пересічним міждержавним конфліктом чи проблемою лише регіональної безпеки. Це проблема, яка прямо стосується глобальної безпеки, безпеки всіх держав, оскільки зачіпає фундаментальні основи сучасного світопорядку та є тригером ескалації міжнародної напруженості. Прямим і явним підтвердженням цього факту є динаміка зростання після 2014 року військових бюджетів, фінансування відповідних програм розвитку озброєнь і обсягів міжнародної торгівлі зброєю та пов'язаними технологіями у світі. Так, протисупутникову зброю мають уже 4 держави – США, КНР, РФ та Індія. Крім того, вихід США та РФ із Договору про ліквідацію ракет середньої та малої дальності означає ще й фактичний початок нової гонки ракетних озброєнь.

Звісно, не можна сказати, що в міжнародному дискурсі немає усвідомлення стратегічного значення російсько-української війни для глобального безпекового порядку денного. Воно так чи інакше відображене й у публічних заявах офіційних осіб (цивільних, як-от Держсекретар США М. Помпео, Спеціальний представник Державного департаменту США з питань України К. Волкер, Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг, Голова Ради ЄС Д. Туск чи Міністр оборони Великобританії Г. Вільямсон, і військових, зокрема головнокомандувач об'єднаними збройними силами НАТО в Європі генерал К. Скапаротті, командувач ВМС США у Європі та Африці адмірал Дж. Фогго, начальник генерального штабу ЗС Великобританії генерал М. Карлтон-Сміт), і в дипломатичних та стратегічних документах (Брюссельська декларація трансатлантичної безпеки та солідарності 2018 р., Кримська декларація Держдепартаменту США 2018 р., резолюція Європарламенту щодо стану політичних відносин ЄС–Росія 2019 р., Огляд ядерної політики США 2018 р., Національна розвідувальна стратегія США 2019 р., Стратегія об'єднаних військово-повітряних сил НАТО 2018 р. тощо), і навіть у конкретних адміністративно-інституційних кроках (створення Оперативної робочої групи зі стратегічних комунікацій Європейської служби зовнішньополітичної діяльності, Центру передового досвіду НАТО з питань стратегічних комунікацій у Латвії, Центру протидії тероризму й гібридним загрозам у Чехії, Європейського центру передового досвіду з протидії гібридним війнам у Фінляндії, збільшення присутності військ НАТО в країнах вздовж східного кордону Альянсу та посилення територіальної оборони цих країн).

Проте й досі в західних політико-дипломатичних колах є ті, хто далі вдає, ніби нічого не сталося. На це слушно вказує В. Горбулін, резонно запитуючи: «Скільки країн ревізували своє контррозвідувальне й медійне законодавство після 2014 року? Скільки змогли відобразити нову військово-політичну реальність у вигляді конкретних рішень? Чи далеко зайшла ідея створення європейської армії? Чи багато країн наростили оборонні витрати, наблизившись хоча б до мінімальних вимог того ж НАТО?» – та резюмуючи, що «активність Кремля – прямий наслідок такої надміру “акуратної” європейської політики у сфері безпеки» [3]. Про якісь асиметричні дії й мови немає. Звісно, можна було б пояснювати такий стан речей традиційною для стратегічних парадигм інерційністю. Проте п'ять років (а саме стільки вже триває російсько-українська війна) – цілком достатній термін для адекватного аналітичного осмислення нових реалій та внесення відповідних коректив у свою «велику стратегію».

Іншим поясненням могли би бути деякі прагматичні мотиви цих держав, тобто «*Nothing personal, just business*» та інші ітерації «*realpolitik*» в усіх її проявах. З огляду на поширений стереотип про те, що взаємні торговель-

ні та інвестиційні зв'язки між країнами сприяють їхньому економічному піднесенню та нібито зменшують ризик війн, таке пояснення має солідний вигляд. Проте це лише на перший погляд. За більш прискіпливого розгляду стає очевидним, що реальність є значно складнішою. Як влучно зазначає Е. Лукас, «... економічна діяльність не тільки не запобігає конфліктам, а навіть може бути їхнім складником. Ворожі зовнішні сили використовують гроші як зброю, таємно купуючи політичний вплив, відкрито налагоджуючи корисні бізнесові та фінансові зв'язки й послаблюючи економіки противників» [4]. Й Україна, яка до війни мала відносини стратегічного партнерства з РФ і де російські суб'єкти чудово (аж до монопольного становища) почувалися в багатьох секторах економіки (паливно-енергетичному, фінансово-банківському, медійному) – найкраща ілюстрація цього факту. У Росії немає відокремленого від інтересів чи незалежного від впливу Кремля великого бізнесу, а отже, не може бути й «сферичної економіки у вакуумі» (економіки «самої по собі»), є лише економічні інструменти втілення «пітерською підворітницею» своєї ревізійної великодержавної політики. Закордонні (зокрема європейські) політичні та бізнесові еліти мали б це розуміти. Адже РФ веде гібридну війну не тільки на території України, а й на території їхніх власних країн (дуже часто – не зустрічаючи жодної серйозної протидії, під прикриттям дипломатичної, економічної, медійної чи культурно-гуманітарної діяльності), широко експлуатуючи наявні соціально-політичні суперечності та «лінії розколу» в суспільствах². Не кажучи вже про те, що Росія повсякчас випробовує на міць європейську та трансатлантичну єдність і довіру, намагаючись посварити між собою держави-члени НАТО, країни «Великої сімки» та ЄС.

А втім, повторюся, наразі це розуміють далеко не всі. І поки одні, реагуючи на тектонічні зрушення в глобальному безпековому середовищі та намагаючись виплекати «нову культуру розвідки», стати менш вразливими до підривних дій зовнішніх сил, ініціюють прийняття нового закону про державну зраду (причому саме у зв'язку з актуалізацією гібридних загроз), створення космічних військ як окремого виду збройних сил та Колегії європейської розвідки як платформи для взаємодії представників європейської розвідувальної спільноти, інші лобіюють повернення РФ до ПАРЄ (без виконання умов, які сама ж ПАРЄ й визначила) та російські проекти, котрі з усією очевидністю призведуть до посилення залежності їхніх країн від РФ (як-от горезвісний «Північний потік 2»). Такі дії – або пряма зрада національних інтересів, або відверта *стратегічна некомпетентність*. І перше й друге – підстава для серйозних політичних, організаційних і правових висновків.

² Див., наприклад: Гібридний арсенал Кремля [Електронний ресурс] / International Centre for Defence and Security. – Режим доступу: <https://icds.ee/ru/gibridnyj-arsenal-kremlja/>

Деградація стратегічної культури в РФ. Із зазначеного може скласти-ся враження, що Росія має загалом досить високу стратегічну культуру, оскільки їй вдається підкладати колективному Заходу проблеми, штучно створюючи осередки нестабільності в усьому світі та провокуючи зростання геополітичної ентропії. Проте насправді це не так. Навпаки, є ціла низка конкретних маркерів, які вказують на очевидну деградацію стратегічної культури в РФ.

Першим маркером є діяльність російських державних установ, які здійснюють експертно-аналітичний супровід діяльності органів влади РФ, наприклад, Російського інституту стратегічних досліджень (РІСД). Науково-методологічний інструментарій, який вони використовують у своїх працях, нагадує радше про період радянсько-американського геополітичного протистояння середини ХХ ст., аніж про реалії нашого часу. Показовими є й спрямованість матеріалів (зокрема, щодо абсолютно злочинних форм впливу на інші суверенні держави), і їхній сумнівний фаховий рівень, і співпраця самих інституцій з адептами «руського міра» (синкретичного різновиду російського неофашизму, ідеологеми якого парадоксально підтримують представники всіх напрямів російського політичного спектра – від радикалів усіх мастей до лібералів) та міжнародними терористами: «Десятками йшли записки про необхідність формування в українському тилу бойового російського підпілля, засилання диверсійних груп, підготовки до висунання на південь у напрямку Маріуполь–Миколаїв–Одеса й створення Великої Новоросії, яка включає Придністров'я та яка, як і Крим, мала об'єднатися з Росією. Проте жодного слова не було написано про можливий спротив України, мобілізацію армії та добровольчих формувань, а можливі санкції, їхні наслідки, реакцію США та європейських держав НАТО навіть не обговорювали. [...] Частим гостем на інститутських заходах став Гіркін (Стрелков)» [5].

Зрозуміло, що РІСД – не провідна, а лише одна з цілої низки установ, які забезпечують інформацією вище військово-політичне керівництво РФ. Проте якщо звернутися до аналізу російських стратегічних документів (Стратегії національної безпеки, Воєнної доктрини, Концепції зовнішньої політики тощо), можна дійти висновку, що ситуація в інших є за ледве кращою. Адже ці державні документи так само є відірваними від об'єктивних реалій сьогодення, як і російська державна аналітика. Оперуючи архаїчними концептами та термінологією періоду холодної війни й украй слабо корелюючи з дипломатичними, економічними та промислово-технологічними можливостями РФ, вони можуть хіба що тішити марнославство російського вищого політичного керівництва, проте аж ніяк не можуть бути міцним фундаментом для реалістичного стратегічного планування. Неадекватність російських стратегічних документів є **другим маркером** деградації стратегічного мислення в РФ.

Ну й справжньою перлиною в діадемі маркерів російської стратегічної неадекватності є **третій маркер** – неспроможність російських еліт усвідомлювати хибність своїх попередніх концептуальних уявлень і теоретико-методологічних підходів (а так само й вибудованих на їхній основі стратегій) та проводити «роботу над помилками». Найяскравіших ілюстрацій цього факту є дві. *Перша* – це сповнені шовіністичними стереотипами й позбавлені будь-якого реального історичного підґрунтя уявлення керівництва РФ (й особисто В. Путіна) щодо України (які фахівці справедливо відносять до чинників російсько-української війни [6, с. 377]). Здавалося б, відчайдушний спротив українців «братньому» воєнному вторгненню (після оговтання від «кримської розгубленості») та несподіваний крах «бліцкригу» проти України мав би підштовхнути російську владу до деяких критичних міркувань. Проте цього не сталося. Навіть зараз керівництво РФ ніяк не бажає не те що визнати факт ведення ними війни проти України, а й бодай примиритися з фактом самостійної суб'єктності Української держави, усвідомити, що Україна – не Росія, а українці й росіяни – зовсім не «один народ» (і навіть не «два братніх народи»). *Друга* – це стаття В. Суркова «Довга держава Путіна»³. Можна було б не хвилюватися, якби це був просто ілюстративний матеріал до книги «Творчість душевнохворих» російського психіатра П. Карпова чи есею «Ур-фашизм» італійського філософа У. Еко. Проте це є програмна стаття одного з провідних кремлівських ідеологів, якого називають відповідальним за проєкт «Новоросія», у російській щоденній суспільно-політичній газеті «Независимая». Викладені в ній тези й концепти так вражають своєю відірваністю від реалій світу ХХІ століття, що мимоволі виникає думка: якщо таке пише людина, яку вважають ледь не місцевим світочем політичного стратегування, то що ж тоді відбувається в головах підлеглого «особового складу»? Окрім іншого, стаття чітко фіксує небажання визнавати помилковість конфронтації РФ з усім цивілізованим світом, а нездатність Росії побудувати ефективну економіку, досконале державне управління та справедливий суспільний лад називає «державою нового типу» (направду більше схожої на ілюстрацію приказки «Не можеш бути гарним прикладом – стань страшним попередженням»). Знову-таки, і це можна було би вважати лише власною «окремою думкою» Суркова, якби не два попередніх компліментарних маркери. Крім того, аналогічними за градусом неадекватності є думки й іншого радника Путіна – академіка РАН С. Глазьева⁴.

³ Див.: Сурков В. Долгое государство Путина [Електронний ресурс] // Независимая газета. – Режим доступу: http://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html

⁴ Див.: Глазьев С. Западу нужно стабилизировать ситуацию с целью закрепления результатов разгрома этой части Русского мира [Електронний ресурс] // Завтра. – Режим доступу: http://zavtra.ru/blogs/glaz_ev_raskol

З огляду на все зазначене, немає нічого дивного в тому, що здебільшого російські громадяни (навіть ті, хто вийшов не з нетрів КДБ, «пітерської підворітничі» чи кооперативу «Озеро») мислять у категоріях конспірології та уявних «дилем безпеки» минулого століття. Риба гние з голови. На цьому тлі кокаїнові й алкогольні скандали навколо посольств РФ в Аргентині та Кувейті відповідно – просто дрібні прояви доконаного факту.

Причина деградації стратегічної культури в РФ дуже проста: немає справжньої конкуренції, без якої неможливо здійснювати ефективний позитивний відбір. В умовах незмінності влади та системного придушення критики в російському суспільстві й експертному середовищі немає реальної дискусії з питань внутрішньої та зовнішньої політики, є лише її імітація (ледь не єдиним допустимим винятком із цього правила є критика щодо недостатньої жорсткості та рішучості Кремля – наприклад, що Путін не віддав наказу анексувати всю Україну й знищити українців). Фактично змагальність думок точиться лише навколо градусу й модальності виправдовування дій вищого політичного керівництва РФ. Будь-яку критичну чи альтернативну думку, навіть цілком обґрунтовану, вважають виявом неадекватності та ледь не зазіханням на основи національної безпеки (а після ухвалення закону про покарання за «неповагу до влади» й поширення «фейкових новин» – і поготів). Про жодну об'єктивну картину дійсності, якісну стратегію чи реалістичний прогноз за таких умов не може бути й мови. Така система приречена на стагнацію й неминучу поразку, що довів крах Радянського Союзу (в якому, до речі, незадовго до його розпаду було ухвалено Закон «Про захист честі та гідності Президента СРСР»).

Здавалося б, якщо стратегічна культура в Росії деградує, у чому ж тоді причина російських успіхів у гібридній війні? Вона також дуже проста: неготовність колективного Заходу діяти швидко, рішуче та консолідовано. Причому, крім суб'єктивного (насамперед психологічного), тут є й об'єктивний чинник. Відсутність реальних демократичних запобіжників у РФ дає змогу російській владі мати велику свободу дій, ухвалюючи доволі оперативні та ризиковані рішення, тоді як інституційні механізми провідних міжнародних організацій і західних держав мають обмежену реактивність. Крім того, на Заході бракує єдності в поглядах щодо того, якою жорсткою має бути відповідь на агресивні дії Росії (черговим «лакмусовим папірцем» чого стала реакція на обстріл та захоплення російськими окупантами 25 листопада 2018 року військових суден України з моряками на борту в районі Керченської протоки, унаслідок чого в полоні опинилися 24 українських військовослужбовці, поміж яких троє були пораненими).

Водночас стверджувати, що в РФ є якась чітка стратегія дій, буде перебільшенням. Підривні дії Кремля є радше «системною безсистемністю» з єдиною чіткою настановою: нагнітати, розхитувати ситуацію, робити

хаос і дезінтеграцію, використовуючи очевидні слабкі місця західних держав (зокрема ігнорування реалій нового «гібридного» світопорядку, лакуни у фінансовій і юридичній системах, на що неодноразово вказували західні ж автори⁵) та чинної системи міжнародних організацій проти них самих. На думку представників української кіберрозвідки, зазначена ситуативність із лише однією настановою стосується й України: «Мета Росії проста – за будь-яку ціну втримати Україну у своїй зоні впливу. Незважаючи на всі доктрини, чіткого плану не було. Немає ніяких “хитрих планів”, уся політика російської держави ситуативна» [7]. І початок «паспортної війни», якою керівництво РФ фактично спростовує свої ж попередні «методички» щодо подій в Україні та яка може мати істотні негативні соціально-економічні наслідки для самої Росії – ще один доказ цього.

Відповідь України та світу. Здавалося б, деградація стратегічного мислення в РФ мала би бути гарною новиною для України та всього цивілізованого світу. Проте це не зовсім так.

Парадоксальність ситуації полягає в тому, що великі геополітичні гравці, попри всю конкуренцію між ними, деякою мірою зацікавлені в тому, щоб у їхньому візаві був належний рівень стратегічної культури, оскільки це означає наявність спільних реперних точок у розумінні глобальної реальності; наявність системи координат, максимально очищеної від ідеологічних чи стереотипних суб'єктивізмів, яка дає змогу розуміти логіку поведінки один одного, правильно інтерпретувати сигнали, що надходять з іншого боку різними каналами інформації, зрештою, вести діалог однією мовою, як це є в математиці, фізиці, програмуванні або музиці. Неможливо досягти згоди з важливих питань міжнародного порядку денного, якщо хтось зі сторін, замість зрозумілих і загальноприйнятих категорій та понять, мислить архаїчними концептами та наративами минулого століття чи оперує фантомами своєї свідомості, апелюючи до уявних «дилем безпеки» й надуманих «екзистенційних викликів». Така країна заледве може бути надійним, зрозумілим і прогнозованим партнером, із яким можна вибудовувати довгострокові та взаємовигідні відносини. Крім того, така аналітична неадекватність може безпосередньо призводити до міждержавних збройних конфліктів (наприклад, унаслідок неправильного оцінювання воєнно-політичної ситуації, готовності противника чинити опір, а також власних сил, засобів і можливостей, як це сталося з російським керівництвом, коли воно приймало рішення розпочати агресію проти України). Тому насправді це досить серйозна проблема для міжнародної безпеки, яка потребує релевантного міжнародно-правового вирішення, відповіді зрозумілою для агресора мовою.

⁵ Див., наприклад: Лукас Е. Гроші – рушійна сила геополітики // Український Тиждень. – 2018. – № 44 (572); Лукас Е. Фінансовий «Дикий Схід» // Український Тиждень. – 2018. – № 45 (573).

Гарна новина полягає в тому, що після понад п'яти років війни на Донбасі нарешті починає з'являтися відносна єдність в оцінюваннях дій РФ в Україні не тільки поміж провідних юристів-міжнародників («анексія (Криму. – *Авт.*) була незаконною з позицій міжнародного права») [8, с. 21], «війна на Сході України, із погляду міжнародного права, має кваліфікуватися як російська агресія та війна Росії проти України» [8, с. 111]), а й у резолюціях ГА ООН, ПАРЄ, Європарламенту, звітах Міжнародного кримінального суду тощо. Отже, про жодне міжнародно-правове визнання анексії Криму Росією чи легітимності створених і підтримуваних нею псевдореспублік не може бути мови.

Проте формальну підтримку юридичного принципу «*Ex injuria jus non oritur*» («Право не може виникнути з правопорушення») слід, вочевидь, послідовно доповнювати засобами дипломатичного й санкційно-обмежувального тиску на РФ, аж доки територіальну цілісність України в міжнародно визнаних кордонах не буде повністю відновлено. Тим паче, що поведінка вищого політичного керівництва РФ не має жодних ознак нормалізації. Вона досі нагадує поведінку Родіона Раскольников, який, будучи вбивцею, «чесним чоловіком себе вважає, людьми гордує, блідим ангелом ходить», і навіть зрозумівши, що його викрито, однаково запитує в слідчого Порфирія Петровича: «Так хто ж убив?». Такого разючого цинізму не дозволяли собі навіть нацистські злочинці на Нюрнберзькому процесі. Поза всяким сумнівом, такі дії заслуговують на якнайсуворіше міжнародно-правове оцінювання.

Експерти справедливо зазначають, що одного лише запровадження санкцій недостатньо для досягнення зовнішньополітичних цілей (особливо якщо ми маємо справу із «закореним автократом») – важливими є також конкретні сигнали від вищого політичного керівництва держав і міжнародних організацій, що їх запроваджують, позаяк ці сигнали формують деякі очікування суб'єктів прийняття рішень⁶. Оскільки Росія продовжує політику демонстративного зневажання норм міжнародного права, невиконання рішень міжнародних судових органів (від Міжнародного суду ООН щодо порушень прав людини в Криму, Міжнародного трибуналу ООН із морського права щодо визволення українських військових моряків і суден та Стокгольмського арбітражу щодо контрактів між «Газпромом» і НАК «Нафтогаз України» до Спортивного арбітражного суду щодо позбавлення медалей російських спортсменів, спійманих на вживанні допінгу), треба переходити до більш активних

⁶ Див.: Assessing the Use of Sanctions in Addressing National Security and Foreign Policy Challenges. Statement by Daleep Singh. Subcommittee on National Security, International Development and Monetary Policy, U.S. House of Representatives; May 15, 2019 [Електронний ресурс] / U.S. House of Representatives. – Режим доступу: <https://financialservices.house.gov/uploadedfiles/hhrg-116-ba10-wstate-singhd-20190515.pdf>

дій (зокрема асиметричних). Багатонадійними кроками в цьому контексті є прийняті Конгресом США закони *Vladimir Putin Transparency Act* та *Kremlin Act*.

Треба максимально обмежувати можливості Росії щодо поновлення повномасштабної агресії. Надважливим питанням є нейтралізація російської «вуглеводневої зброї», яку досі використовували як ефективний засіб політичного тиску на енергетично вразливі країни Європи (зокрема й Україну). У цьому контексті треба особливо наголосити на небезпеках і загрозах у випадку реалізації проекту «Північний потік 2», побудова якого з високою ймовірністю означатиме не тільки ще більше енергетичне закабалення ЄС, а й нове воєнне вторгнення РФ в Україну (але кількість його жертв, вочевидь, буде в рази більшою за ті 13 000, які ми маємо зараз). Як справедливо зазначають експерти, «російська атака на українську корабельно-катерну групу [...] поблизу незаконно збудованого російського мосту через Керченську протоку продемонструвала, що Росія використовує збудовану інфраструктуру для розширення військової присутності під приводом необхідності її захисту»⁷. Потрібні максимально скоординовані, солідарні та всеосяжні дії, аби не дати змоги агресору чи афілійованим із ним особам і проксісуб'єктам обійти санкції.

Вкрай важливо розуміти: «сама собою Росія не становить великої небезпеки, а от за підтримки західних спільників – то вже справжня загроза» [9]. Причому, потураючи російським діям щодо України, представники інших держав насправді не лише виправдовують країну-терориста, вчиняючи злочин проти міжнародного миру та безпеки, вони вчиняють злочин проти своєї ж національної безпеки.

Нагальним питанням також є усунення наявних хиб систем міжнародної та європейської безпеки, що критично впливають на їхню оперативність та ефективність, здатність протистояти раптовим загрозам і блискавичним діям гіпотетичного агресора. Якщо реформування системи органів та процедур ООН є процесом досить тривалим і копітким, то вдосконалення структури управління та системи прийняття рішень у межах НАТО цілком можливо здійснити в досить стислі терміни.

Насамкінець хотілося би наголосити на необхідності всіх держав (й особливо України, яка перебуває на передовій світової гібридної війни) плекати власну експертно-аналітичну, стратегічну культуру. Адже без високої стратегічної культури не тільки неможливо побудувати ті самі досконалі інституційну структуру та суспільний лад, які стимулюють «потребу і бажання людей працювати» (про що свого часу писав Б. Гаврилишин у доповіді Римському

⁷ Див.: Путінські потоки: військові загрози [Електронний ресурс] / Центр глобалістики «Стратегія XXI». – Режим доступу: <https://geostrategy.org.ua/ua/analitika/item/1569-putinski-potoki-viyskovii-zagrozi>

клубу [10, с. 21]), без неї також не може бути жодного візіонерства, сталого поступального розвитку й ефективної відповіді на актуальні виклики й загрози сучасного світу – лише ситуативні, спорадичні успіхи. Слід пам'ятати: «обґрунтування стратегії майбутнього, концептуальної конструкції перспективи, її узагальнюючої філософії – функція влади, основа її дієздатності. [...] Влада без стратегії не може бути конструктивною» [11].

Висновки

1. Щораз вища каузальність міжнародних відносин потребує винятково точного, філігранного оперування інструментами державної політики (як «жорсткої», так і «м'якої» сили). Зазначене неможливо здійснювати без адекватного рівня стратегічного мислення, стратегічної культури військово-політичного істеблішменту світових держав.

Події останніх років засвідчили, що з цим є деякі проблеми. Можна зрозуміти «стратегічну розгубленість» цивілізованих країн на початковому етапі російської агресії проти України у 2014–2015 роках. Проте оперування деякими посадовими особами держав Заходу довоєнними концептами й підходами під час формування та втілення політичних стратегій щодо РФ 2019 року, після понад п'яти років російсько-української війни та послідовного здійснення Росією масштабної гібридної війни проти них самих, проти всього Західного світу є свідченням браку в них аналітичної та стратегічної культури.

2. Проте стратегічна культура РФ є заледве вищою. Кремль просто скористався ефектом несподіванки, відсутністю консолідованої позиції держав Заходу та їхньою неготовністю діяти рішуче. Росія не робить нічого принципово нового, такого, що б вона не робила в минулому – зрештою, кожна війна в історії містила певні елементи гібридності. Але ніколи раніше агресор так потужно не використовував проти своїх жертв гарантовані й захищені ними ж самими фундаментальні цінності: демократію, політичний плюралізм, свободу слова, інші засадничі правові свободи, загальноприйняті процедури та стандарти. Країна, у якій кількість політв'язнів 2019 року перевищила 230 осіб⁸, має нахабство звинувачувати західні уряди (зокрема й уряд України) у «порушеннях фундаментальних прав людини» й «утисках свободи слова». Насправді вихід із цієї «пастки правил» є, проте для його віднайдення уряди та суспільства країн Заходу мусять вийти зі своєї звичної «зони комфорту». Крім того, треба врахувати, що реалізації інтенцій РФ також сприяло поблажливе ставлення до морально-етичного компоненту капіталізму.

⁸ Інформація дослідження Perseus Strategies за підтримки російського правозахисного центру «Меморіал». Див.: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosija-politychni-represiji/29911111.html>

Загалом виражені прояви деградації стратегічної культури та кризи аналітичного мислення (детерміновані, окрім іншого, відсутністю конкуренції думок та позитивного добору ідей) спостерігаються й у самій Росії. Промовистою ілюстрацією цих процесів є досі неадекватна позиція щодо України (заперечення її самостійної історичної суб'єктності) та українців (хибний концепт про «один народ» або «братські народи» – «брудершафт-міф», за влучним висловом Д. Кулеби [12]).

3. Сон розуму породжує чудовиськ. Сон стратегічного розуму породжує глобальні кризи та війни. Деградація стратегічної культури є величезною загрозою для миру та безпеки – національної, регіональної, континентальної, глобальної. Можна пояснити відсутність ґрунтового бачення міжнародної ситуації, загроз міжнародній безпеці, що їх створює РФ, слабкість стратегічного бачення майбутнього в кандидатів-популістів на виборні посади, проте неможливо пояснити брак цих фундаментальних речей на рівні держав.

Україна, що перебуває на передовій гібридній війни (яка, окрім іншого, є й війною інтелектів), має зробити з цього відповідні висновки. Без компетентної національної еліти, якісної аналітики та ґрунтовної стратегії не буває успішної, ефективної держави й заможного, квітучого суспільства, стійкого до внутрішніх і зовнішніх турбулентностей.

Гібридна війна, яку веде Росія проти України та Заходу, є реальною загрозою для всього «космічного корабля Земля», що потребує жорсткої й однозначної відповіді. З огляду на криміналізоване мислення російського керівництва, яке давно вийшло за межі традиційної символічної сфери чи «демонстраційних дій» (висловлюючись військовою термінологією), цьому немає й не може бути альтернативи. Світ має усвідомлювати: притягнення агресора до міжнародно-правової відповідальності – це не питання симпатії до України, це питання «злочину й кари», принципу невідворотності покарання як універсального запобіжника в кримінальному праві, антимотиву для вчинення нових злочинів.

1. Світова гібридна війна: український фронт / НІСД; за ред. В.П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 495 с.
2. Countering Russia's Aggression in Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.arcgis.com/apps/Cascade/index.html?appid=8dad6c865bed491ead3190c7ffb2fafa>
3. Горбулін В. Зіграти без фальшу [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2019. – № 2. – 19–25 січня. – Режим доступу: https://dt.ua/internal/zigrati-bez-falshu-300027_.html
4. Лукас Е. Гроші як зброя [Електронний ресурс] // Український Тиждень. – 2018. – № 39 (567). – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/Columns/50/220308>
5. Умирать за Путина никто не будет [Електронний ресурс] // Радио Свобода. – Режим доступу: <https://www.svoboda.org/a/26810300.html>
6. Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет. – К.: Дух і Літера, 2018. – 560 с.
7. Вся королевская рать: «Чёрная пятница» кибервойны [Електронний ресурс] // InformNapalm. – Режим доступу: <https://informnapalm.org/45921-all-the-kings-rats/>
8. The Use of Force against Ukraine and International Law: Jus Ad Bellum, Jus In Bello, Jus Post Bellum [Editors: Sayapin, Sergey; Tsybulenko, Evhen]. – Т.М.С. Asser Press / Springer, 2018. – 454 p.

9. Лукас Е. Ілюзія нормальності [Електронний ресурс] // Український Тиждень. – 2018. – № 47 (575). – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/Columns/50/223053>
10. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доп. Римському Клубові. – К.: Пульсари, 2013. – 248 с.
11. Анатолій Гальчинський: «Влада без стратегії не може бути конструктивною» [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2018. – № 40 (1172). – Режим доступу: https://dt.ua/interview/anatoliy-galchinskij-vlada-bez-strategiyi-ne-mozhe-buti-konstruktivnoyu-292192_.html
12. Кулеба Д. Війна за реальність. Як перемагати у світі фейків, правд і спільнот. – К.: #Книголав, 2019. – 384 с.

Serhii ZUBCHENKO,
Ph.D. in Political Science,
Deputy Head of the Humanitarian Policy Department
of the National Institute for Strategic Studies,
Veteran of the Russian-Ukrainian war

DEGRADATION OF STRATEGIC CULTURE AS A THREAT TO INTERNATIONAL SECURITY: FROM PERCEIVED DILEMMAS TO REAL MILITARY CONFRONTATION

Abstract. The article highlights and analyses the current issues of international security agenda related to the Russian aggression against Ukraine and the application by the Russian Federation of targeted destabilizing hybrid war techniques the territory of other states. The article describes the fundamental repercussions of Russia's annexation of Crimea and Russian military invasion of Donbas for international relations. Strategic culture is highlighted as an important factor of success of states and factor of international security as well as a prerequisite for the effective solution of urgent global problems, prevention of crisis and destructive phenomena. The necessity of prompt, consolidated and comprehensive international response to illegal actions by the Russian Federation and its proxy-subjects, representing a direct and obvious threat to international peace and security is substantiated.

The author analyses the Russian aggression against Ukraine in the context of national, European and global security. The researcher notes, referring to the experts' opinion, that the imposition of sanctions alone is not enough to achieve foreign policy goals. Specific signals from the top political leadership of states and international organizations imposing them are also important because these signals shape certain expectations of decision-makers.

Keywords: Russian military aggression against Ukraine, international law, diplomacy, international security, foreign policy, strategic culture, national security, geopolitics, hybrid war.